

А. А. Гулак, *ст. выкладчык
кафедры этналогіі і фальклору
БДУ культуры і мастацтваў*

АЎТЭНТЫЧНЫ ФАЛЬКЛОР БЕЛАРУСАЎ У ПУБЛІКАЦЫЯХ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ XIX ст.

Фіксацыя і распаўсюджанне ў грамадстве навукова ўсталяваных узораў аўтэнтчнага фальклору, апісанне іх функцыянавання ў этнакультурным кантэксце пачалі развівацца ў сярэдзіне XIX ст., калі эдыцыйна-тэксталагічная дзейнасць становіцца на навуковую аснову і пачынае ўсведамляцца як важная, адказная справа [1, с. 32]. У 1860-я гг. акадэмічная навука ўжо ставіла да тэксталагічна арыентаваных выданняў фальклору наступныя патрабаванні:

- дасягненне абсалютнай паўнаты ў зборах твораў (максімальнае прыцягненне варыянтаў тэкставых крыніц),
- храналагічны прынцып размяшчэння твораў,
- гісторыка-літаратурнае каменціраванне,
- адлюстраванне варыянтаў,
- стварэнне алфавітных указальнікаў.

Навуковае абгрунтаванне аўтарскай прыналежнасці (атрыбуцыя) і вызначэнне месца стварэння або запісу тэксту (лакалізацыя) яшчэ не цалкам ўсведамляліся як абавязковыя. У гэты час у Маскве па ініцыятыве і за кошт Таварыства аматараў расійскай славеснасці пад рэдакцыяй славяназнаўцы, паслядоўніка міфалагічнай школы П.А.Бяссонава (1828–1898) рыхтуецца зборнік “Беларускія песні з падрабязным тлумачэннем іх творчасці і мовы, з нарысамі народнага абраду, звычаю і ўсяго побыту” (далей: “Беларускія песні ...”).

У беларускай фалькларыстыцы значнасць працы П.Бяссонава, вялікая роля зборніка “Беларускія песні ...” прызнаюцца даўно. Дастаткова ўгадаць дапаможнікі і падручнікі па беларускім фальклору, этнаграфіі, акадэмічнае выданне серыі “Беларуская народная творчасць”, даследаванні па гісторыі збірання і вывучэння беларускай каляндарна-абрадавай творчасці, па тыпалогіі і паэтыцы яе жанраў.

Няма сумнення ў тым, што П.Бяссонаў ставіў мэту менавіта навуковай публікацыі каляндарна-абрадавых песень, “самых старажытных у любога народа, самых важных і звычайна менш за

ўсё захаваных, а ў Беларускай вядомых, на шчасце, больш, чым у многіх іншых” [2, с. LXXXI]. Пры фарміраванні песеннага зборніка П. Бяссонаў арыентаваўся на найбольш старажытны пласт паэтычнай творчасці беларусаў, падаючы ўзоры, у вобразнай сістэме, сюжэтах і матывах якіх непасрэдна адлюстраваны рудыменты міфалогіі, элементы архаічных вераванняў і абрадаў.

Узоры каляндарна-абрадавага меласу, змешчаныя ў зборніку, разнастайныя ў жанравых адносінах. Гэта песні заклінальныя, велічальныя (заклінальна-велічальныя), лірычныя і жартоўныя, баллады, духоўныя вершы, песні да карагодаў і гульні, прыпеўкі. Прыналежнасць песні да таго ці іншага каляндарна-абрадавага комплексу з’яўляецца бяспрэчнай, калі ў ёй адлюстраваны адпаведныя матывы абрадавых дзеянняў, абрадавая сімволіка, міфалагічныя вобразы, заклінальныя формулы, пэўны тып рэфрэну і іншыя атрыбутыўныя знакі. Гэта ўсведамляў і неаднаразова адзначаў П. Бяссонаў у каментарыях: песні, “связанные с обрядом, сохраняют в себе указания на него или черты его” [2, с. 54].

Прынцып размяшчэння фальклорных тэкстаў у зборніку даказвае, што П. Бяссонаў меў уяўленне пра каляндарна-абрадавы комплекс, яго цыклізацыю і семантыку. Сярод жанраў, звязаных з каляндарнымі абрадамі, вялікае значэнне рэдактар надаваў песеннаму жанру: “...совершающееся в обряде воспекает песня – неизменное его зеркало” [2, с. 44]. Пакідаючы па-за ўвагай паэтыку, П. Бяссонаў аналізаваў у асноўным зместавы аспект. Як яркі прадстаўнік міфалагічнай школы, найбольшую ўвагу ў плане каментарыяў П. Бяссонаў надаў раздзелу купальскіх песень. З мэтай рэканструкцыі купальскага міфа ён імкнуўся прааналізаваць змест і функцыянальнасць купальскай песні, адлюстроўваючы бытаванне яе практычна на ўсіх этапах свята. Выяўлена, напрыклад, паведамляльна-заклікальная функцыя песень пачатку свята “Да сядзіць Купала на плоце” (тэкст 48) і “Хто ня йдзе на траўку, на зялёную” (тэкст 84); заклінальная функцыя песні перыяду збору зёлак “На Купалле, на Яна” (тэкст 79); прадудцыравальна-магічная функцыя тэксту “Каб мой лён” (тэкст 81) у час аграрных варожбаў ля купальскага вогнішча.

Аднак абсалютызацыя міфалогіі як крыніцы народнай культуры абумовіла пэўную абмежаванасць аўтарскіх трактовак узораў каляндарна-абрадавага фальклору, часам змяншаючы і збядняючы яго семантычнае поле. Кантэкстуальна іх можна ўспрымаць як спробы вызначэння абрадавай функцыі фальклорнага тэксту, аднак

па сутнасці яны такімі не з'яўляюцца. Напрыклад, да тэксту “Купала наша, Купала” (тэкст 80): “Как Купала сама вся в золоте, на золотом престоле, так и у нее просят того же: она подает в свою, Купальскую, ночь через силу трав и зелья; зелья того ищут, через него добывают богатство всего света, делаются господами, пануют над светом и покоятся, подобно самой Купале” [2, с. 45]. У сямейна-бытавой песні “А ў суботу, у паўноч” (тэкст 145), сюжэт якой вылучаецца “іранічнасцю, вобразным досціпам” [3, с. 183], П.Бяссонаў выяўляе аспекты рэалізацыі міфалагічнага вобраза Вялікай Маці: “...под влиянием Веселой Великой Матери разгулявшаяся жена изображается в тех же положениях, в каких видели мы Купалу и нашу Масленицу” [2, с. 140]. У сэнсавасеміятычным полі каляндарна-абрадавай песнятворчасці П. Бяссонаў вызначае таксама шэраг міфалагем дэманічных істот: Чарнабога – апазіцыі Белуна (Белабога): “Ня-бог (то же, что чернобог при белобоге, другая, обратная или отрицательная сторона божества, сила неотвратимая, бедовая, источник утрат, небожества, убожества” [2, с. 42]; Кадука – нячысціка-персаніфікацыі хваробы, што прыводзяць род ці паселішча да вымарачанасці: “caduca, злая немочь, падучая болезнь, cadcus mordus, cado, нечистая сила” [2, с. 59]; Беса – ніжэйшага нячысціка: “бес – олицетворение отрицания (без-)” [2, с. 145], дэструктыўнага пачатку ці пустэчы.

У велікоднай абрадавай паэзіі рэдактар неаднаразова падкрэслівае прыпевы, “исходящие из древности дохристианской” – “лалым (леля, ладо)” [2, с. 20]. На іх П.Бяссонаў звяртае асаблівую ўвагу, напрыклад: “Припев песни очень древний. *Елим-я*, обратившись в междометие или восклицание, значит то же, что наше *Ай люли* (древнее восточное *алелуйя* ці *ай-лелуя*, крик торжества и радости во славу божеств); вместе *Елим-я Ладу* – то же, что *Ай люли*; *Ладо*, *Ай лёшеньки Ладу*; *Люли-люшеньки Ладо*, *Ай Дид-Ладо*” [2, с. 154–155]. На унікальнасць і жанравае багацце валачобных, купальскіх, калядных песень зборніка П.Бяссонава неаднаразова звярталася ўвага даследчыкаў [4, с. 26].

Народазнаўчы патэнцыял фалькларыстычнага зборніка “Беларускія песні ...” дэтэрмінаваны не толькі наяўнасцю ў ім узораў раннетрадыцыйнага пласта фальклору, але і шырокім канататыўным зместам уласных каментарыяў укладальніка. Багацейшы факталагічны матэрыял каментарыяў “Беларускіх песень ...”, багацце прыведзеных лінгвістычных фактаў даюць падставы дасле-

даваць сістэмы ўвасобленых у іх міфалагічных поглядаў, адкрыць навуковай грамадскасці “свет беларускай міфалогіі” П. Бяссонава.

1. Прохоров, Е.И. Очерк текстологии новой русской литературы / Е.И.Прохоров // Основы текстологии / под ред. В.С.Нечаевой. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – С. 11–135.

2. Бессонов, П.А. Белорусские песни с подробным объяснением их творчества и языка, с очерками народного обряда, обычая и всего быта / П.А.Бессонов. – М.: Тип. Бахметева на Сретенке, 1871. – Вып. 1. – 176 с.

3. Ліс, А.С. Структура і семантыка абрадаў. Тыпалогія і паэтыка песень / А.С.Ліс // Каляндарна-абрадавая паэзія / А.С.Ліс [і інш.]. — Мн.: Бел. навука, 2001. – С. 169–188.

4. Ліс, А.С. Гісторыя збірання і вывучэння беларускай каляндарна-абрадавай творчасці / А.С.Ліс // Каляндарна-абрадавая паэзія / А.С.Ліс [і інш.]. – Мн.: Бел. навука, 2001. – С. 7–60.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ